

Cziegler István

Kain jele

1.

FENT ÉS LENT – A KOF BETŰ

Az ismerős mítosz végén Kain így panaszkodik: „nagyobb a büntetésem, mint hogy elhordozhatnám, [...] akárki meglát, megöl engem”. Válaszul Isten bélyeget üt rá, hogy megjelölje bűnével – de meg is védje: jelezze, „hétszeres a büntetés Kainért”. Ez a hétszeres büntetés központi jelentőségű a mítosz egészében. De egyelőre maradjunk annál a kérdésnél, vajon mi ez a bélyeg. A héber szövegben az **אוֹת** /ot/ szó áll, amelynek jelentése „jel” vagy „betű”. A bélyeg tehát jel, betű. Mint betű az egész világ értelmes rendjében jelöli ki a helyét annak, amit jelöl. Talán megelőlegezhetjük itt annak a felismerését, milyen mélységig vesznek részt a héber betűk a bibliai szavak jelentésében és a szöveg formálásában. Jó példa erre maga az **אוֹת** szó. Erre alkalmazva azt a módszert, amely e felismerésből ered (és amelyet a Kabbala hagyománya széles körben használ), azt látjuk, hogy a szó első betűje א (alef) az *első* betű, utolsó betűje ת (tav) pedig az *utolsó* betű. A köztük álló ו (vav) más szóhoz kapcsolva általában azt jelenti: „és”. A számokat, sorrendet is jelentő és jelölő betűkkel ez tehát az újszövetségi „alfa és ómega” „kezdet és vég” héber megfelelője!¹ A „betű” szó tehát a teljességre utal, amely emellett a héber szerint még *jel* is. A betűknek e költészetben is túlmutató jelentését és jelentőségét próbáljuk tehát nyomon követni, amikor itt kérdezzünk.

„Héberül” tehát azt kérdeztük: mi Kain betűje? És amint így tesszük fel a kérdést, több megoldás is kínálkozik, amelyek mind szerepelnek is a hagyományos értelmezésekben. Az első ilyen kézenfekvő válasz, hogy Kain jele nevének első betűje, a ק (kof). Izgalmas kiindulópont! Ennek a betűnek a héber betűsor egészén belül van egy különlegessége, amely a Kain-történettel is szoros összefüggésben áll. A kof ugyanis az egyetlen, amely a többi betűvel ellentétben a sor *alá* lóg!² A héber betűk, amelyek név–alak–jelentés egységét sűrítik szerkezetükbe, ezzel rögtön rámutatnak a súlyos lefelé kötöttségre e mítosz mélyén, amely kezdettől átszövi Kain életét.

Gondoljuk itt meg, hogy annak a zsidó hagyománynak a szövegét olvassuk, amely olyannyira érzékeny a névadás és néven nevezés jelentőségére, hogy magvában épp a kimondhatatlan Istennevet őrzi; a Teremtés könyve pedig épp ezt, a névadás hatalmát teszi meg az ember elsődleges felelősségének és kiváltságának. Pedig Kain „sűrű, kusza, vad” bozótja mindjárt ezen a ponton kezdődik. Noha az ember – a nemek előtti, androgün Ádám – feladata nevet adni, Kaint Éva egyedül nevezi el a felkiáltással: „Férfit/férjet szereztem (קניתי) /kaniti/ magamnak a Névvél” – a név eredete nem stimmel, de az állítás sem! Az előbbi nem is lehetne beszédeesebb: a /kain/ szó jelentése ebben az alakban inkább ‘lándzsa’ vagy ‘dárda’, a rokon sémi nyelvekben is. És az utóbbi: mit mond tulajdonképpen? *Férfinak*, sőt *férjnek* született volna? De hiszen Ádám Éva párja! De tovább megy: ráadásul a *Névvél*³ szerezte volna? Pedig a mondat eleje világossá teszi: „Ádám megismeré [...] Évát [...] és megszülte Kaint”! Vagy ha a *-vel* ragot úgy értjük, a *Névvél egyenlőn*: eksztázisában valóban azt hiszi, hogy olyan lett, mint Isten: ő is *embert teremtett*? De az isteni *teremtéssel* ellentétben azt állítja, hogy Kaint ő *szerezte magának* – birtokul!

De ki ez az Éva, aki így kisajátítja magának Kaint? Ehhez néhány verssel előbbre kell ugranunk a szövegben. Az Édenből való kiűzetés forgatógatójában némiképp elsikkad, hogy mindjárt az átok után Ádám első cselekedete Évát *újra* elnevezni. Hiszen volt már neve: nő/feleség אישה /isa/, amely a férfi/férj איש /is/ párja; ahogyan Ádám is voltaképpen annyit tesz, Ember. Ez a kettős elnevezés külön felhívja a figyelmet arra, hogy a két név *egyike sem* Ádám אדם)) nőnemű párja, amely az Adama (אדמה), azaz Föld volna! A második elnevezés, Éva (חוה), azaz „életet adó”, mindehhez még hozzáteszi: „ő minden élők anyja” (Gen 3,20). Éva és az Adama, az életet termő Föld között szoros kapcsolat rejlik a mélyben, sűrűn összefonódnak – mintha valami ősi természetvallás születését követnénk nyomon. Kain pedig hozzá van nőve e Föld-anyához, aki születésétől magának követeli, akár hazugsággal is! (Kain meg is örökli a névadásnak ezt a viszonyt torzító formáját.) Kaint tehát kezdettől lefelé vonja ez az erő – de ez itt még el van rejtve

a szövegben. *Láthatóvá* akkor válik rajta, amikor Isten *szól* hozzá.

Közelebből: a sikertelen áldozat, illetve ajándék⁴ után így *kérdezi*: „Miért gyúltál haragra? És *miért horgadt le az arcod?*” Lehorgasztja a fejét, Isten mégis látja. Kain *fordul el* Istentől – az már a fent és lent, magasabb érték és alacsonyabb érték viszonyához tartozik, hogy ez a mozgás lefelé mutat. Ez a pár (Isten látja, ő elfordul) később is előfordul, Kain jellemzője.

Álljunk itt meg egy pillanatra! Ezen a ponton jogosan merül fel a kérdés – amelyet a mítosz értelmezői gyakran fel is tesznek –, hogy „ha egyszer Isten látja, miért engedi?” De hiszen Kainhoz – Ábellel ellentétben! – beszél. Látja, és kérdezi. Épp erről van szó: *azért* kérdezi, mert látja! Érzésem szerint ez a mozzanat a jelenet kulcsa. Csupa emphatikus kérdéssről van szó: miért éget téged? *Téged* miért éget? És az arcod, a tekinteted miért fordul lefelé? Miért esett le? Ez a pár mondat pontosan tükrözi azt, ami épp most történt Kainnal. És *ezen* a ponton még *kérdés*, hogy Kain teljesen lezárult-e!

„Miért éget téged?” A Rosenzweigék fordítását („warum brennt es dich?”) követő fordításom szándékosan tér el a Károli-biblia „haragra gerjed” szóhasználatától. Bár a héber kifejezés jelentése ez, a szókép szoros értelemben azt mondja: „miért éget neked?” A **ר-ח** (het-rés) szótó „megéget” jelentésben alig maroknyi alkalommal szerepel a Bibliában, de teljes jelentésteréhez hozzátartozik a belőle képzett **כ-ר-ח** (het-rés-kaf) „(szénné) perzsel” ige, sőt, a testvérpár, Kain és Ábel mítoszáról lévén szó, a jelentésbe beleszeng az **א-ר-ח** (alef-het-rés) „más, másik, különbözik” is.

Az égés, amiről itt szó van, kettős. Jelenítsük meg ezt a pillanatot: az áldozat a Biblia alapértelmében égő (!) áldozat, amelynek a füstje *felszáll*, amely mozgás az áldozat szimbolikájának és *magának a fentnek szerves része*. Tábor Béla *A zsidóság két útjában* ezt úgy fogalmazza: „az áldozat: az alacsonyabb érték alárendelése a magasabb értéknek”. A magasabb, a tisztább, a nagyobb érték felé törekvés. A mítoszban Kain áldozata után elhangzó „miért éget téged” erre is érthető! A tiéd miért *emésztő* tűz? Miért nem az áldozat felfelé törő, tiszta és tisztító tüze? Vagyis a második hangsúllyal: „*téged* miért éget [meg]?” De Kainon belül is perzsel a harag, és a tüze lefelé fordul. És mi ez a lent? A perzselő, pusztító indulat, amely lefelé vonzódik, mint Kain arca, tekintete (e kettő között a héber nem tesz különbséget). Helyén van tehát a második kérdés: „miért horgasztod le a tekintetedet?” Ezt az eredeti szöveg lényegesen erősebb szóval hozza; szó szerint: „miért esett le az arcod?” Leesett! A föld

felé. Mert Kain erre (óra?) tekint. *Kain a föld szolgája* – a Gen 4,2-ben szereplő, és általában „földművesnek” fordított, kifejezés valójában ezt jelenti! Leszegett fej: a haragban felizzó erő – kontrollálatlan, állati dinamisz – de nem akarati energia. Az ösztönélet ereje az embert az állati szintre igyekszik lerántani. Ezt fejezi ki a „föld szolgája” fordulat is (és Noé lesz csak *férje* a földnek). Ne üssük el a moralizmus könnyedségével, milyen masszívumról beszélünk; Kain számára meghatározó ellenállás ez az áldozattal szemben, amelynek lényege, hogy *föl* kell áldozni: nem a lent uralma alatt maradni.

Annak a kavargó örvényternek, amelybe Kain bele van vetve, ezzel még nincs is vége. Olyasmivel kell szembenéznie, amiről sem Ádám, sem Éva nem tudott ölelőtte: a másikkal. Testvére, fiatalabb (!) testvére életével. Ádám és Éva számára a másik személy még a teljességbe való beavatás, a megszólítás szükségletét jelenthette. Kain azonban a kiűzetett ember fia, aki „olyan lett, mint egy közülünk”, azaz egy a sok között. Elsőként van abban a helyzetben, hogy azt hiheti, a másik egyéniség éppen olyan, mint ő maga: testvére a helyére léphet. És lám, Ábel ajándékán Isten elidőzik, Kainét nem fogadja el. Testvére, Ábel, aki állatokon, az állati létszférán uralkodik, aki állatokat *öl*, nagyobb figyelmet és tekintélyt élvez nála, bár ő az *első*. Mégis Ábel hoz „juhainak *elsőszülötteiből* és azok kövérségéből”. Hogy az első a kiválóságot, a minőséget jelenti, a Biblia nyelvében világos, és vissza is kell még térnünk rá. Hogy ezzel együtt a fent és a kiválóság is szorosan összefügg, már láttuk. És ha itt feltűnik Kain nevének a héber **כנף/kiná/**, azaz „föltékeny-ség” szóval való rokonsága, nem véletlen. Épp ez, az én és a másik közötti hideg szakadék, a minőséggel való ütközés, és a felfelé nézni nem tudóknak az irigysége égeti Kaint!

Isten telme enigmatikus tömörségű félmondatl folytatódik, amely épp ezt hangsúlyozza: „nemde, ha jól teszel: felemelkedés” – mindössze négy szó, amelyben szó sincs „emelt fővel járásról” vagy „kedvességről”. Az ellenpont világos – arcod: lefelé; jó: fölfelé; és a mondat befejezése: „de ha nem jól teszel, a nyílásban [vagy hasadékban] bűn leselkedik” – pontosabb fordításban: guggol (lefelé!) – „terád van vágyódása, de Te, te uralkodjál rajta!”

A „leselkedik” elcsépelet szóképet az ugrásra kész, lent guggoló bűn sokkal érzékletesebbé teszi. A „küszöb” helyett is „nyílásról, hasadékról, hézagról” olvasunk. Tovább mélyíti mindezt az is, hogy a héber egyetlen szóba sűríti a „jól teszel” kifejezést, amely a lehető legegyszerűbben a „jó” aktív, ígésített alakjának második személye. Vagyis: akinek élettere az, ahol az áldozat fölfelé törő áramlása, a

„jóltevés” aktív folytonossága megszakad, vigyázzon magára nagyon – halálos veszélyben van: ragadozó vár rá. Hogy itt a lent, a föld és a föld ajándéka *bűnné* válik, amely ráadásul leleselkedik, meglehetősen talányos. Később visszatérünk még erre Noéval kapcsolatban, de egy vonatkozásban az útmutatásból máris látszik, hogy finomabb dolgról van szó a bűn gyűlöleténél. A bűn veszedelme a szemünk láttára születik a lentből – ahogyan maga a „bűn” szó is itt (és nem az ún. „bűnbeesésnél”) szerepel először a Bibliában. A bűn a hasadéokban lakik, de Te – ez a kiemelés a héberben már szerepel – te azért uralkodj rajta!

Uralkodj rajta – ne elvesd! Hiszen éppen erről van szó. Ebből a masszív, sötét, tüzes anyagból, amiből Kain jó alaposat merített, *nagyon is volna mit áldoznia, neki az elsőszülöttnék*. És tényleg, itt még konfliktus van Kainban, még nem zárult le teljesen. Ennek legszebb jele, hogy a következő mozdulatával „szól és beszél” testvérevel – sőt, a Károli-fordításnál hívebben adja vissza itt a héber szoros értelmét, ha azt írjuk: „elmondta Kain Ábelnek, testvérenek” – amit Isten mondott! Innen nézve értelmesebb a szokásos „És lőn, mikor a mezőn valának”⁵ fordítást így módosítani: „de aztán, amikor a mezőn voltak” – vagyis Kain saját régiójában, amely úgy vonzza – akkor már eldől: itt van otthon. Elfogadja ennek törvényeit. Nem az a bűn, hogy a lenti értéket, a sötét föld masszívumát értékek ismeri el, hanem az, hogy *aláveti* magát. Sőt, a folytatásból kiderül, *„felülkerekedett Ábelnek, testvére”*. Ábelnek felül – akinek nevének jelentése „lehelet”(!), amely fölfelé száll – a feláramlás helyett a lehetetet a föld alá fojtja. Ez maga a halál! És a mozgás maga az inverz áldozat, „leáldozás”, leölés. Ábelt áldozati *állattá* alacsonyítja.

Tábor Béla szerint itt a Kainban kavargó „ösztön tüze elemésztette saját létalapját”; Kain „eljut ahhoz a szakadékhoz, ami a cselekvés szélén tátong és beleveti magát: gyilkol. Hogy földönfutóvá lesz, a gyilkosság egyetlen lehetséges következménye.” Korunkra jellemző, hogy a végletesen egyedül maradt Kain felkiáltása az ismerős, romantikus kép. Isten kérdésére – „Hol van Ábel?” – úgy felel: „mit tudom én! Gyámja vagyok én az én testvéremnek?” A mondatpárból *mámoros dac* hallatszik. Érdemes figyelni rá, hogy ez az első kérdés, amelyet *ember* tesz föl. A látszólagos kérdésben valójában hatalmi igény fogalmazódik meg. Ám itt ez az *énből* kiinduló igény ott is ér véget: önkénnyé válik, amely itt pusztán önvédelmet szolgál. A kérdés nem Isten fellazító-szabadító kérdéseinek, sokkal inkább a kígyó *álkérdéseinek* visszhangja, kérdésbe burkolt dacos tagadás. A kérdésre („gyámja vagyok én?”) ösztönö-

sen is idehalljuk az intenzív igenlő választ. Isten nem mondta ugyan, hogy Kain Ábel gyámja volna, ám maga a kérdés ismeri el, hogy ezt is joggal mondhatta volna. A kérdés formájú hazugság rögtön tagadja is, amit elismer.

Erre a mozdulatra pedig egyedül a szembesítés lehet az adekvát válasz: „Mit tettél?” A folytatásban pedig ismét a természetvallás köre, azon belül is a khthonikus emberáldozat földkultusza sejlik föl. Fent azt mondtuk, az élő lehetetet fojtja a földre – a bibliai képben Kain a földre borítja a vért. Mintegy táplálja vele! Hiszen innen, a Földből kiált Ábel vére Istenhez, amely *„feltátotta száját, hogy elfogadja tőled testvéred vérért”*. Ahogy korábban Kain földhöz kötődése, úgy ez a tény itt is mindaddig rejtve marad, amíg Isten *szava* ki nem mondja.

A bibliai átok ezután már következmény, az „egyetlen lehetséges következmény”. El vagy átkozva a földről: hiába szolgálod, sőt pontosabban: *mert* a földet szolgálod, nem adja neked az erejét! – bár Kain ezt kívánja, ezt remélte tőle. *Ez*, a teremtéssel való szembeszegülés titáni daca tűnt fel neki erőnek. – Mivel nem tudtál megnyílni a *szóra*, a figyelmeztető kérdés nem hatott el hozzád, belevetted magadat a szakadékba; most a sorsodon keresztül kell megértened, hogy földönfutó lettél, kitesztott. Hiába tátja a száját testvéred véréért, a Föld nem fogadhat be téged.

Ezzel visszaértünk kiindulópontunkhoz: „Akkor monda Kain az Úrnak: nagyobb az én büntetésem, hogysem elhordozhatnám, íme elűzöl engem a föld színéről, és a te színed elől el kell rejtőznöm.” A betoldás Kaintól való. Kain elfordul: a Föld színét és Isten színét egynek érzi – senki nem mondta, hogy Isten színe elől el kellene rejtőznie. Ez már öröklött ösztöne – ahogyan Ádám a bűnbeesésben elrejtőzik, Éva pedig túlozva mondja a tudás fájának gyümölcséről: „azt monda Isten: abból ne egyetek, *azt meg se illessétek*”. És Kain úgy folytatja, „bolyongó (נַג/na\') és bujdosó (נָד/nad/) leszek a világon”. És itt, az Isten elől való „bujdosás (Nod) földjén” telepszik meg. A büntetés törvényét a most már magát szoroson a lefelé mozgáshoz kötő Kain kényszeresen átokká torzítja.

A föld elátkozottságát pedig majd csak Noé oldhatja fel – akinek neve נֹח/Noách/ egyértelműen a מנחה/mincha/ ajándék, illetve áldozat szóval egy gyökerű – aki nyugalomhoz מנחה hoz „kezünk fáradozására e földön, amelyet megátkozott az Úr”. Mióta átkozott? Tudjuk, Ádám óta, ám *Kain* volt az, aki *azonosult* az elátkozottsággal, belevetette magát a szakadékba – amelyben „a bűn leleselkedik” –, így nem tudhatott férj(fi)ként uralkodni. A feloldáshoz az itt következő nemzetségtáblák mítoszszü-

rítményeit kell megértenünk. Hogy az új nemzedékek milyen jelentést hordoznak, ahhoz Kain bélyegének egy újabb betűvel való azonosítása vezethet közelebb.

2.

ZÁJIN – A FEGYVER – A HETES SZÁM
ÉS A BETELJESÜLÉS

A mítosz főszereplőjének héber kezdőbetűjéből indultunk; alakjából és helyzetéből pedig olyan jelentést olvastunk ki, amely átível az egész történeten. Itt visszatérünk Kain megjelölésének pillanatához: „hétszeres a büntetés Kainért”. A héber betűk nemcsak nevük, jelentésük és alakjuk miatt fonódnak bele a biblikus költészetbe. Ami ma magától értetődőnek tűnhet (mégis el kell gondolkodnunk róla: tudunk-e ilyen kapcsolatról más eredetű írásokról?), minden betűnek sorrendi helye van – és a héberben ezzel szorososan összefonódó *számérték* is lesz. Ha fentebb azt mondtuk, a jel – itt konkrétan a kaini bélyeg – valójában betű, s mint ilyen, a világ *értelmes* rendjében jelöli ki a helyét a megjelöltnek, akkor ezzel áthelyezhetjük a hangsúlyt: az egész világ *értelmes rendjében, hierarchiájában* jelöli meg a helyét. Maguknak a számoknak is gazdag jelentésteret ad a betűk alakjával és értelmével való összefonódása, s ez a kapcsolat a Biblia egészén (sőt, a zsidó irodalom nagyján is) végigvonul. Mit hallhatunk meg itt a hetes számból?

Először is: hangsúlyosan ígétről van szó: már magának a hetes számnak mint számnévnek (שבוע) a jelentése is azonos gyökerű az 'ígéret' (שבועה), de éppígy a 'jóllakni', illetve 'beteljesedni' (השביע) szóval is – ahogy az ígéretben is benne feszül teljesítésének lehetősége és valósága. Nem véletlen tehát az sem, hogy a hetedik nap tölti be a világ teremtését! Annak a gazdagságát, ami ehhez a mozzanathoz tartozik, a Zóhár bevezetésének egyik gyönyörű szakasza⁶ különösen hús-vér elevenséggel jeleníti meg. A passzus a betűnek a teremtés művében betöltött helyéről szól; rejtett alapállítása értelmezésünknek is kulcspontja: a (héber) betűk a teremtés eszközei! A történet keretét az adja, hogy a betűk az utolsó távtól az első alefig (ebben a sorrendben!) végigvonulnak Isten színe előtt, hogy eldöntse, melyikkel kezdje a világ teremtését. A hetes számot a zájin betű jelöli – ez pedig újabb réteget ad a jelentéséhez. Amikor Isten elé járul, azzal érvel, hogy „rajta keresztül ünneplik a szombat napját” – a teremtés megkoronázását, betöltését. Ám Isten elveti, mert a zájin *szónak* súlyos negatív jelentése van, 'fegyvert' jelent, alakja (†) pedig, ahogy a Zóhár

hangsúlyozza, olyan mint a kardé, ezért háborúra, gyilkosságra utal – nem kezdődhet vele a világ.

Márpedig éppen ahogyan a teremtés történetét a kettes szám és a kettősségek, szétválasztások uralják (ég–föld, fény–sötét stb.); úgy itt, Kain történetében, a hét kap főszerepet. Milyen értelmet rejt, ha ennek jelével, a zájinnal azonosítjuk Kain bélyegét?

Ezzel a kérdéssel meg is érkeztünk a nemzetség-táblákhoz⁷, azaz a Bibliára oly jellemző, atya–fiú leszármazási vonalak soraihoz. Igaz ugyan, hogy efélek – elsősorban előkelő családoknál – szinte minden nép körében felbukkannak valahol, a zsidó hagyományban azonban a kezdet és eredet kérdése központi jelentőségű. A Kaini mítosz hálózatban e névsorok vezetnek el Noéhoz és az átok feloldásához – a szó szoros és átvitt értelmében egyaránt. Kain nemzetsége Énokhnál⁸ kezdődik, ám Lamekhig csak apák és fiak neveit találjuk. Lamekh azonban éppen a *hetedik* generáció, az ő gyermekei pedig, akikkel véget ér a nemzetség, a hetedik generáció Kaintól kezdve –, valaminek *történnie* kell. Történik is, és ami történik, épp annyira rávilágít a hét kettős természetére, mint az Egytől való zuhanásra: Lamekh szintén gyilkol. Ahogyan ő maga fogalmaz: „férfit öltem, mert megsebzett, és ifjat, mert megütött. // Ha hétszeres a bosszú Kainért, hetvenhétszeres az Lamekhért.” Figyeljünk fel megint a hetes számra! Az egytől egész új szférával távolabb, a hetven szintjén tartunk – a héber költő számára jól hallható: ha Kain átka Lamekhnál már 77-szeres, ez azt jelenti 70 + 7, ájin-zájin יע /oz/, vagyis 'erő'. Az ígért védelem helyett erő és erőszak, és a büntetés spirális növelése a válasz. De vigyázzunk: ez a bukott ember értelmezése! Ő helyez kilátásba 77-szeres büntetést, Isten csak hétszeres büntetést ígért Kain meggyilkolásáért. Ám ez az infláció képtelen elejét venni a pusztulásnak és romlásnak, sőt, maga is az értékromlás jele. Mindez pedig éppen abban a hetedik generációban, amelynek jele a (zájin) fegyver, s ezt hangsúlyozandó az itt megjelenő Tubal-Kain lesz, a kardok és fémszerszámok atyja. Valami újnak, dimenzionálisan másnak kell következnie, hogy az ember és a világ fennmaradjon. Ekkor születik meg Sét, Ádám és Éva harmadik fia.

Mielőtt Sétnek és nevének jelentőségét kifejthetnénk, időzzünk el még a hetedik generáció kétségbeesett törekvésénél, amelyet a tétnek e hatványozása sejtet! Lamekh fiainak nevében a legfeltűnőbb vonás a (בל, b-l) szótő ismétlődése. Sőt, elsőszülötte, Jábál (יבל), a pásztorok atyja – akárcsak elődje, Ábel (הבל), aki maga is az első pásztor volt: a hasonlóság szó szerint kísérteties. A két név mindössze egy betűben tér el egymástól, csakhogy ez épp

a kezdőbetű. A 16. századi Gólem-legendában ismerős motívum bukkan fel. Hogy az élettelen agyagot megelevenítse, a csodarabbi Isten nevének pecsétjét írja rá: אמת /emet/, 'igaz'; amikor el kell pusztítani, letörli az első, a kezdő betűt, amely maga az alef, az I, mint ilyen, Isten betűje. Ami marad: מת /met/, halott. A Gólem megalkotásának képe, persze, az ember teremtésének mása. A betűk mintája szintén ezt sugallja: ahogy az előbb Lamekhnél, úgy ez az alkotás is „egy szférával távolabb” van az Egytől: a betű-számra érzékeny kabbalista mesében ת-מ-א = 1-40-400, míg a teremtésben א-ד-א = 1-4-40.

De fordítsuk a Gólem-legendát pusztítás-mozdulatát vissza a bibliai szövegbe! Mi marad az emberből (אדם-ból), ha elszakítjuk az I-től, az egységtől és az eleven kezdettől? אד – vér. Hogy ez a betűkémia szerepet játszik az eredeti biblikus szövegben is, azt jól mutatja az a mozzanat, hogy Ábel vére, amely halál és – többek értelmezése szerint – maga is halálért kiált, a Bibliában ugyancsak ritka alakban, többes számban szerepel: אדם – szétesés, zuhanás az egytől.

Mindezt az 'ember' héber szavával kapcsolatban jegyeztük meg. A mítoszban konkrétan nem Ádám, hanem Ábel haláláról van szó, így a gyilkosság következményében, az átokban a fentivel analóg mozzanat az Ábel (הבל) szó alakjával kell hogy szerepet kapjon. Ennek kezdőbetűje, a ה (hé), szintén isteni betű, a יהוה tetragrammatonban kétszer is szerepel, hagyományosan egymagában is használatos annak rövidítésére, jelentése pedig önmagában is élő lélegzet. Ahogy az a-m-t és a-d-m szavak forrásuktól, az Egytől, úgy a h-b-l, lehelet, szintén forrásától, az élő lélegzettől szakad el, belőle a lehelet ellibbenése (לב, ellibben, elvitet), múlandósága marad. De ide tartozik még a gyökettőzéssel alkotott ללב 'szét-szór, összekever' jelentés is. A szó kapcsolata az egységnek, a rendnek az elvesztéséhez nyilvánvaló, így bukkan fel persze Babel tornyának történetében, a Kain-mítosz befejezésében betöltött szerepére pedig rögtön visszatérünk.

Három mozzanat sűrűsödik tehát e nevekbe. Az előbb azt mondtuk, Jábál kísértetiesen hasonlít Ábelra, sőt, testvéreinek neve úgyszintén. Mintha Ábelt közvetlenül pótolni próbálnák – traumától félig tébolyult gyerek képe jelenik meg, aki azt hiszi, megforraszthatja a levágott kart, ha gyorsan visszaszorítja. De még csak nem is magát Ábelt! Ez a második mozzanat, amely az előzőt súlyosbítja: Ábel, mint – ahogy az előző szakaszban írtuk – a Másik, mint személy, akinek lététől Kain fenyegetve érezte magát, akiben, mint másik személyben, csupán a saját helyettesíthetőségét élte meg, a másik

személy nem helyettesíthető! Vajon a büntetés súlyosbításának igénye a következménye ennek a hozzáállásnak? A generáció harmadik vetülete maga a módszer: a névmágia. Hogyan próbálják megidézni Ábelt? Jábálban a pásztor, testvérében, Jubálban pedig a szó lehelet értelme jelenik meg: ő a sípok és a zene atyja. Lamekh másik feleségétől, az „árnyoldali” Cillától pedig egyenesen Tubal-Kain születik, akinek neve önmagában próbálja egyesíteni a két fiút, Ábelt és Kaint! Az a kettősség, amellyel Kainnak meg kellett (volna) küzdenie, hogy a másik fiú, aki látszólag (de csak látszólag) ugyanolyan egyén, mint ő maga: ne is legyen!⁹ Sőt, Tubal-Kain neve nyelvtanilag androgün, amennyiben Tubal, a h-b-l női-passzív formája kapcsolódik a férfi Kainhoz, mintha még a nemeket is vissza akarná vonni, csak hogy az átoknak elébe ugorjon.

Csupa erőlködés, amely kényszerítve igyekszik megtörni az átkot. Ha görög drámát olvasnánk, talán az egész cselekmény e pár sor körül zajlana! Ahogy a görög mitológiában és drámában: az egész nemzetség magán viseli ősenek bűnét. Ez új szemzőből mutatja a hetedik nemzedék neveit! Ahogy Kain átokká fordította az isteni ígéretet, a hetedik generáció az isteni védelem jelét-betűjét fordítja át: rájuk ég annak a jele, akinek a meggyilkolása nemzetségük eredettörténete. Nem védelmet jelent a számukra, hanem traumát, amelytől nem tudnak szabadulni. Mozgásuk éppen ellentétes a „Halljad, Izrael”-lel. Amikor az imában az a sor hangzik el: „kössed [e szavakat] karodra jeliül” – egyértelmű, hogy ezt az ígét olyan közösség hallotta meg, amely a megjelöltséget, a kiválasztottságot eleven ígéretként éli meg. A kainták jele ezzel szemben bélyeg, amely ellen folyton hadakoznak. Mágiával, kényszerrel, de kényszeredetten is – de őket mi kényszeríti? Csakis ezt örökölték talán: ez a természetes a számukra, és ezért nem lehet jövőjük? Akárcsak a görög tragikus hősök, akik előtt evidens, hogy valaki más a helyükbe léphet, végleg elvesztették a saját személyes értékük hitét, amely nélkül áldozatról szó sem lehet?

A betűmágia motívuma mellett külön érdemes felfigyelni arra a momentumra, hogy a leválasztott isteni ה helyett az első két fiú י, illetve יב betűi a kimondhatatlan Név többi betűi, sőt, sok szövegben maguk, a Névvvel azonos számértékű יב kombinációban, jelölik azt. Az átkuk elleni viaskodásban a Név töredékeit idézik meg. Töredékeit – többjük nincsen, nem is lehet abban a távolságban, ahová eljutottunk. Itt föl kell tűnjön az a különös sor, amely szerint mindennek ellenére nem itt, az elveszett generációban, nem Lamekh és fiai, hanem Sét nemzetsége, Sét gyermeke az, akinél a Név nevét

kezdik szólítani! Miért? Milyen cselekvést állít ezzel a középpontba szöveg? És mit mond arról, mi oldja fel az átkot?

A válaszhoz ismét a b-l szótóhoz kell fordulnunk. Az előző generációkat, a földön elhatalmasodott, inflációszerűen megsokszorozódott erőszakot – tudjuk – az özönvíz (מבול/maBúL/) törli el. A szót számos hagyományos autoritás (pl. Rási) is az ‘összszeszavar’ בל tövével hozza összefüggésbe.¹⁰ És valóban: itt, Noénál, az özönvízben ér véget Kain családfája és בל-hez (b-l-hez) kötődő átka! Ahogy Lamekh a teremtés és az ígélet betöltését jelentő 7. generáció, Noé az isteni teljességet szimbolizáló 10. generáció gyermeke. Vessük tehát össze a hozzá vezető nemzetségtáblát Kainéval!

	Ádám
	Sét
Ádám	Enos
Kain	Kenán
Énokh	Mahalalel
Irád	Jared
Mehujael	Énokh
Metusael	Metuselah
Lamekh	Lamekh
	Noé

A nevek szembeötlően hasonlóak, némelyik pontosan megegyezik a két oldalon. Az ismételt részt két „horgony” rögzíti: Kain és Lamekh, a két „hetes”. Kenán nemcsak Kain megfelelője, hanem a héber szóképzésben ezúttal sokkal követhetőbb *tényleg* a „kapott, szerzett” jelentést hordoz, ahogyan Kain anyja állította: „férfit *szerztem*”. Azaz az új lista mintegy „kijavítja” az eredeti nevet. A kijavítás impulzusa azután nyomon követhető a teljes nemzetségtáblán. Mielőtt e változtatásokról beszél-nénk, figyeljük meg, mi marad változatlanul! Az eredet fontosságát hangsúlyozza, hogy a két végpont, Kain és Lamekh, teljes nevével: *apjának nevével együtt* őrződik meg. Kenán apjának neve, Enos, a héber másik szava az emberre. Az új névsor tehát megőrzi a kapcsolatot: Kain-Kenán az *ember* fia. Enos (gyakrabban többes számban: anasim) azonban általában az ember mint egyén. A Biblia számos helyéből nyilvánvaló az is, hogy ez már nem Ádám, az Első Ember, hanem a halandó, akiről elgondolható, hogy „a helyére más léphet”. Ez a másodjelentés szorosan a gyilkossághoz kapcsolja. Az *én* helyettesíthetőségének félelmébe valóban itt üt-közünk.

A névsor végét, a fordulópontot az új nemzetség szintén megtartja: ahol a Kaini nemzetség véget ér, Lamekh után, épp ott kezdődik a változás. A nevek hasonlósága odáig megy, hogy a Szeptuaginta fordítói maguk is „kijavítják” a listát, és a két sorban közvetlenül megegyeztetik Mehujaelt és Mahalalelt (= Μαλελεήλ), illetve Metusaelt és Metuselahot (= Μεθουσαλά). A megfeleltetésben árulkodó módon a setiánus hagyomány mellé optálnak. A nevek *sorrendje* azonban itt is a mi táblázatunkban közölt változatban szerepel. A két horgony, Kain és Lamekh között tehát pontosan ellenkezőjére fordul a sorrend. De a sorrend felborulásának motívuma más pontokon is nyomon követhető. Így például Kain fiának, Énokhnak a neve חנוך (h-n-u-k), ‘róla elnevezett’ vagy ‘neki szentelt’ – ahogy a rokon חנכה (Hanukka) felszentelést jelent. Csakhogy Kain csak fiának elnevezése *után* alapít várost, majd nevezi el *azt* Énokhról. A seti Énokh ezzel szemben valóban Neki szentelt, és ennek megfelelően „Isten-nel járt”, sőt, a többiekkel ellentétben, akik egyértelműen meghaltak, ő „nincs többé, mert a Név magához vette”. A sorrend kérdése egyértelműen rávetül az értékhierarchia kérdésére.

Itt mindjárt két aspektusra kell kitérnünk: az ismétlésre és a transzformációra. Először: a nemzetségtábla *ismétlése* felhívja a figyelmet egy egészen központi elemre, amely kezdettől átszövi a mítoszt: Kain hagyománya a *mi* hagyományunk! Mi magunk is az örökösei vagyunk: éppúgy a gyilkos, lefelé forduló indulatoknak, mint pozitív értelemben – a mítikus rámutatás szintjén például innen a fegyverek, fémszerszámok és innen a zene!

Láttuk, hogy milyen bénító és borzalmas görcs a sorsa Kain nemzetségének, minden szót átokká hallani, az átokkal azonosulni, minden jelet bélyegnek látni. Nem is bíránk ki, ha magunkat mint embert ezzel azonosítanánk – Sét kihagyhatatlan! Ám a Kaini hagyaték mégis *jelen* van. Márpedig ez az alapállás mélyen biblikus. A zsidó hagyomány szívében, a zsidóság születésének pillanatában találkozzunk ugyanezzel a mozzanattal: a tízparancsolatnál. Nemcsak az Aranyborjúra gondolunk! Erről a pontról Tábor Béla azt írja:

„Amit [a kőtáblák parancsai és tilalmai] egyenként tartalmaznak, mind előfordul szét-szórva az Írás különböző fejezeteiben. Itt mindegyik mint egy-egy lehetséges cselekedetkör jele szerepel. A jelzett itt a valóságnak az *értékrendje*, ami a helyes emberi cselekedet mértéke. Tehát a cselekvésnek az útja, ami a cselekvéstől a Név *azonosságáig* vezet. Ezért a tízparancsolat a valóságban egyetlen parancs: az értékrendé. Ami tíz

benne, belső felépítése: tíz értékfok. Ennek megfelelően a hangsúly a tíz ige *sorrendjén* van. Ez a sorrend az értékrend, vagy az *áldozati rend*, ami egy és ugyanaz.¹¹

Éppen a tízparancsolatnak, amely tehát Tábor Béla szerint magának az áldozati rendnek az *egy* parancsa és szimbóluma, az öröksége az, ami a Kainmítosz ismétléseihez hasonlóan kettős: a sikertelen beavatás és a beavatás szentsége és súlya *egyszerre* jelenik meg. *A kőtáblák és az összetört kőtáblák együtt vannak a frigylárában*, együtt jelentik a hagyományt!

Végre értelmezhetjük Sétet – a **ש** névben rejlt mozdulat válasz minderre! Ez a minimális név a héber betűsor utolsó két betűje, az ábécében *helyes sorrendben*. Az már meg sem lephet minket, hogy a 7-es dimenziói körül szövődő mítoszban, e két betű összege 700. Vagyis kétszeres hangsúllyal is azt halljuk, az **ן**-től, az egytől, Istentől a lehető legtávolabbi kerültünk. Ezt tenni meg kiindulópontnak iszonyúan keserves lépés. Milyen szenvedés belátni, milyen mélyről kell mindent kezdeni! Hogy amit egy nemzedék tehet, alig egy lépés, és nem remélheti, hogy meglátja a küzdelem végét. A séti hagyomány tehát nem rajong – ahogy Rosenzweig fogalmaz –, nem próbálja átugrani a hatalmas szakadékot. Kijelöli azt a valós helyet, ahová az ember elvetődött, és az utat, az áldozat útját, a legkisebb – mert éppen aktuális! – és mégis súlyos, nehéz lépéssel: a két végső betű helyes sorrendbe állításával. A teremtés eszközeinek, a betűknek a sorrendje az egész világ értelmes rendje, értékhierarchiája. Ennek visszaállítása áramlás alulról fölfelé, az Egy felé: az áldozati füst útja. A lépés – ahogy Tábor Béla írja – az áldozatok sora, konkrét érték-alárendelések sora. A **ש** név jelentése – ‘elhelyezni’ – nem is lehetne találóbb. És bár a második Lamekh hat emberöltővel később már a séti nemzetség figurája, a helyünket és azt a fordulópontot, amelyet neve jelent, ismét aláhúzza a szöveg: Lamekh 777 évet él. Ez az a pont, ahol a felfelé vezető út végre eléri az átoktól való szabadság lehetőségét – Noé, akinek neve ajándékot és megnyugvást egyaránt jelent, nem alávetettje, nem szolgálja többé a Földnek.

Noé viszonyát a Földhöz, a lenthöz és Kainhoz a szöveg egyértelművé is teszi az özönvíz elmúlása után használt epithetonjával. Ahogy Kain a „Föld szolgálja”, „Noé, a Föld férje” – a Gen 9,20-ban szereplő **שׂר** szó kettős értelmű, a Föld ‘emberét’, illetve ‘férjét’ jelenti. A szokásos fordításokban szereplő „földműves” azonban éppen a számunkra leglényegesebb szempontból veszi el a szöveg jelentését. Kain és Noé egyaránt földműves; persze

– csakhogy míg Kain alávetettje, Noé férje a Földnek. Hogy ez a szóhasználat itt nagyon is tudatos, azt megvilágítja Isten Kainhoz szóló, már idézett mondata: „[...] ha nem jól teszel, a bűn a hasadéokban guggol, *terád van vágyódása, de te uralkodjál rajta*”. A mondat eredeti nyelven szóról szóra tükrözi Ádám és Éva bűnbeesés utáni viszonyát: „Az aszszonyynak monda: [...] *és epekedel a te férjed után, ő pedig uralkodik te rajtad*.” Vagyis Kainnak rögtön az elhibázott, mert már ekkor lefelé forduló ajándéka után a férj viszonyát jelöli ki a lefelé, a Földhöz vonzó és vonzódo bűnhöz. De mi ez a viszony? Az uralkodásra számos héber szó állna rendelkezésre, az itt szereplő **משל** nem a **מלך** királyi uralma. A szó a fénylő égitestek céljaként szerepel először: hogy uralkodjanak a nappalon és az éjszakán – hozzá tartoznak, de irányítják is, egyben is tartják, össze is foglalják. A szótóban a **של** birtokos előljárót ismerhetjük fel¹² – aki ebben az értelemben ural, az magának ismeri az ige tárgyát!¹³

Magaménak kell tudnom, el kell fogadnom sötét, lefelé markoló ösztönömet! Ám Kain valóban az egyénné vált ember fia, azé, aki, mint Isten mondja az esett Ádámról, „olyan lett, mint egy közülünk”, és ugyanakkor mint egy olyan, aki elszakadt Istentől és el a folytonosságtól: egy a sok között. A föld, az anyag felé forduló Kainról Tábor Béla azt írja: „[a] szellem áldozati készséget ad, az anyag szellemmé teremtésének képességét. Az anyag viszont részeket ajándékoz; mint a szellem, ő sem adhat mást, csak mi lényege”. Ha az előző gondolattal folytatjuk, az egyik ókori magyarázat értelmére is fény derül: mint egy a sok között, „ő sem adhat mást, csak mi lényege”. Kain ajándéka nem a legtöbb, amit adhat, nem a termés legjava, csak *valami* belőle. Kain így múltná fölül Ábelt: *tényleg az ember áldozatáról volna szó, de az az ember én legyek!* Én, az elsőszülött, belőlem is mindaz, amit a *Halljad Izrael* úgy nevez: **בכל-מאדך** egész „nagyonod”, minden intenzitásod – a legnagyobb erő, de a legsűrűbb ellenállás is! Ragadd meg, és indítsd fölfelé! A fölfelé áramlásnak e szava Kain intésében **שאת**¹⁴, már magában hordja a séti **ש**-et, a majdani feloldást, bár itt még az **ן** 1-ével hatványozva a közepén. Sét nevének megjelenésekor ehhez már túl idegen távoltságban vagyunk. Az alef hiánya itt az elhagyatottság jele; ez az a keserű pont, ahonnan saját erőből kellene visszaállítani a helyes rendet. Ilyen szakadozottságból ez lehetetlen volna az Egy, az eredet hangja nélkül. Ez még egy utolsó furcsaságot világít meg a szövegben: a Sét születése utáni mondat újrakezdi a leszármazás elbeszélését Ádámtól. A különös ismétlés kulcsa éppen az, hogy ebben a hidegségben felidézi: „az embert Isten képre teremtet-

te”. Ezt a halk hangot csak így, csak ezért hallhatja meg az ember.

Már a Kainnak szóló költőien tömör utasítás szerkezete is az értékhierarchiát, a helyes sorrendet és a bűnt mint annak megfordítását sugallja: a romlatlan irányban 1. הלא 2. אם 3. תיטיב (nemde, ha jóteszel); ám azután 1. ואם 2. לא 3. תיטיב (ha nem jóteszel). Bűnös az, aki alárendeli a nagyobb értéket a kevésbé értékesnek, a fontosat a kevésbé fontosnak, erőit a gyengeségeinek szolgálatába állítja. Aki viszont nem ragadja meg a saját legsötétebb ösztöneit, akinek nincs mit megragadnia, nem tudja magáénak, hogy így a magasabbnak szolgálatába állítja őket – ahhoz nem szól a Név!

Melléklet

Nevek a Szeptuagintában

Ἀδὰμ
Καὶν
Ἐνώχ
Γαιράδ
Μαλελεήλ
Μαθουσαλά
Λάμεχ
Ἀδὰμ
Σήθ
Ἐνώς
Καινάν
Μαλελεήλ
Ἰάρεδ
Ἐνώχ

Μαθουσαλά Λάμεχ

JEGYZETEK

- ¹ Az „**אֵת** ill. **אֵת**” szóalak elemzése a zsidó irodalomban legalább Rabbi Akivaig vezethető vissza; a fenti megfogalmazás Surányi László *A Biblia betűszerinti értelme* c. előadásából való.
- ² Itt eltekinthetünk attól, hogy egyes betűknek van szóvégi változata, és ezek néha szintén a sor alá lógnak.
- ³ Ahogyan Károli „az Úrtól” fordítása sugallja.
- ⁴ E kettő a héberben ugyanaz a szó.
- ⁵ Az 1842-es revideált Károli-bibliában „és mikor a mezőn valának”, az IMIT-szövegben „és történt, mikor a mezőn voltak” stb.
- ⁶ Zóhár 1:2b–3b
- ⁷ Gen 4,17–5,29
- ⁸ A héber szövegben a Károlinál Hánókhnak, illetve Énokhnak fordított, így művileg megkülönböztetett két szereplőnek a neve között nincsen semmi különbség.
- ⁹ A motívum később is felbukkan: Jákob és Ézsau történetében. Izsák örömmel adja áldását Jákobra, amint az a vágya teljesül, hogy végre egy fiúban véli megtestesülni Ézsau karját és Jákob hangját!
- ¹⁰ Itt megemlítjük, de nem magyarázzuk tovább azt a gondolatot, hogy az özönvíz fenti és lenti vizek, ösztönök és impulzusok összekeveredése.
- ¹¹ L. *A zsidóág két útja* IV. fejezetét a Tízparancsolatról mint az áldozati rend szimbólumáról.
- ¹² Az efféle összefüggés nem volna egyedi: a ‘rajta’ jelentésű **על** prepozíció valószínűleg ugyanilyen kapcsolatban áll a ritka **מעל** ‘takar, befed’ igével, amelyből a **מעיל** ‘köntös, kabát’ szó is származik.
- ¹³ A szó egyébként a ‘példázat’ jelentésű **משל** főnévvel is kapcsolatban van – ahogy több rabbinikus szöveg is hangsúlyozza: az igazi uralkodó példát mutat az erényre, ez uralkodásának kulcsa.
- ¹⁴ A. m. ‘felemelni’ vagy ‘felemelkedés’.

(Folytatás az 50. oldalról)

tunk tőlük. Hiszen nem ismerte őket. Ez belőlük jött, kényszerült ki. Maguk jelentkeztek vele. Bűntelen nemzedékekből, akikben – itt és most – felhorgadt azok bűne, akik úgy hagyták el az árnyékvilágot és vele történelmüket, hogy nem számoltak el, nem néztek szembe magukkal. De ezzel nem intéztek el semmit. A bűn, a romlás nem hal ki, nem tesz ártatlanná az elszámolás nélküli elkövetési terepről kihalással. Épp ellenkezőleg! Ezzel csak átadták a fertőzést a valóban ártatlan utódaiknak.

Vajon ezeknek az utódoknak lesz-e ereje, módja megváltani nagyszüleik bűneit és megfertőzött szüleik hallgatását?

Ez lehet az előttünk álló – koronavírussal párhuzamos – korszak jelentős kérdése. Feladata.

Ebben a folyóiratszámunkban e folyamat – Pokorni Zoltán enigmatikus, lefolyásukat illetően, sajnos, nem világos könnyeivel megindult folyamatnak adhattunk teret.

Kuroli Lászlót viszont nem kényszerítette senki, hogy a temetőben békésen nyugvó nyilas nagybátyja nyomába eredjen, a pillanat óta, hogy nagyanyja halála előtt elejtett megjegyzéséből megtudta a valóságot. Tanúsága (mert ez több mint írás), s a benne homogenizálódott magatartása – amennyire a szerkesztő ismeri a terepet –, egyedülálló.

(Folytatás az 116. oldalon)